

І.В. Артимонова, канд. екон. наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Постановка проблеми. Продовольчий ринок є найважливішою складовою частиною економічної сфери кожної країни, а також всього світового господарства. Задовольняючи потреби населення, цей ринок впливає на розвиток інших ринків (ринку засобів виробництва, фінансового ринку, ринку праці, ринку нерухомості) і на рівень економічного розвитку в цілому. Так, рівень, тенденції і структура попиту на продовольчі товари визначають потреби в тих чи інших знаряддях і предметах праці, а також формують попит на окремі категорії робочої сили. Територіальне розміщення підприємств, що виробляють і реалізують продовольчі товари, впливає на стан ринку нерухомості. При цьому рівень економічного розвитку цих підприємств впливає на котирування їх акцій і напрями розвитку фінансового ринку. Більш того, питома вага витрат населення на придбання продовольчих товарів у загальному обсязі їх доходів, впливає на формування ринку заощаджень і банківських вкладів населення. Даний ринок безпосередньо впливає і на соціальний стан територій. Від його стану, рівня цін, асортиментної пропозиції товарів і послуг багато в чому залежить якість життя населення тієї чи іншої території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку продовольчого ринку присвячені праці вітчизняних та зарубіжних економістів. Значну увагу вирішенню проблем формування продовольчих ринків приділили у своїх наукових працях такі вчені, як: В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, П.І. Гайдуцький, Г.М. Зінчук, С.М. Кваша, І.І. Лотоцький, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, Дж. Стюарт, В.М. Трегобчук, А. Шоу, Л. Штріве, О.Г. Шпикуляк, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин, В.М. Яценко та ін. Відзначаючи важливу роль досліджень цих науковців у розробці теоретичних та прикладних проблем становлення продовольчого ринку, слід водночас вказати на недостатньо комплексний підхід до вивчення організаційно-економічного механізму формування і закономірностей розвитку продовольчого ринку, що й потребує подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Ціль статті – узагальнити теоретичні погляди вчених-економістів з питань розвитку продовольчого ринку, а також висвітлити теоретичні аспекти функціонування продовольчого ринку як елемента ринкової інфраструктури та засобу забезпечення розвитку аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу досліджень. Стабільний та надійний розвиток продовольчого ринку є одним із важливих факторів зростання економіки країни. Продовольчий ринок повинен забезпечити гарантований доступ населення до продовольства в необхідній кількості, якості та асортименті. Очевидно, що продовольчий ринок як і будь-який інший ринок, формує зв'язки між виробниками продукції і споживачами на основі попиту, пропозиції, ціни та механізмів ринкової конкуренції.

Економічний механізм функціонування продовольчого ринку розглядається як взаємодія об'єктивно діючих факторів, явищ і процесів у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольчих товарів. Параметри діяльності даного ринку визначаються співвідношенням потреб населення, внутрішніх виробничих можливостей, наявністю ринкової інфраструктури та розвиненістю міжтериторіального обміну продовольством. Дослідження усіх зазначених факторів є необхідною умовою при вивченні проблем функціонування та розвитку продовольчих ринків на всіх рівнях. При цьому, незважаючи на досить довгий шлях формування наукових уявлень про розвиток продовольчого ринку, однозначного тлумачення даного поняття і комплексної системи інструментів та механізмів його регулювання на сьогоднішній день не існує.

Еволюція поняття ринку від повсякденного, поверхневого й позбавленого економічного змісту визначення його як місця, де відбувається масовий товарний обмін, до сучасних підходів не дозволила дати його однозначного тлумачення. Поняття «продовольчий ринок» також має якісно різні визначення, відповідні до різноманітних трактувань загального поняття «ринок».

Деякі автори [1; 2] визначають продовольчий ринок як сферу обігу, що забезпечує на основі розвинених товарно-грошових відносин задоволення потреб населення при мінімальних витратах обігу. Таке формулювання, на наш погляд, не розкриває в достатній мірі його сутності, оскільки відображає лише інфраструктурну складову ринку.

Ряд авторів [3–5] визначають ринок продовольчих товарів як складову частину економіки, що охоплює проведення, розподіл, обмін і споживання продовольчої сировини та продуктів харчування. Такий підхід підкреслює відтворювальний характер продовольчого ринку. Однак слід

відмітити, що взаємодія суб'єктів продовольчого ринку не є відтворювальним процесом, а лише сприяє забезпеченню його безперервності процесу. На наш погляд, доречніше розглядати роль і місце продовольчого ринку у відтворювальному процесі, ніж замінювати одне поняття іншим.

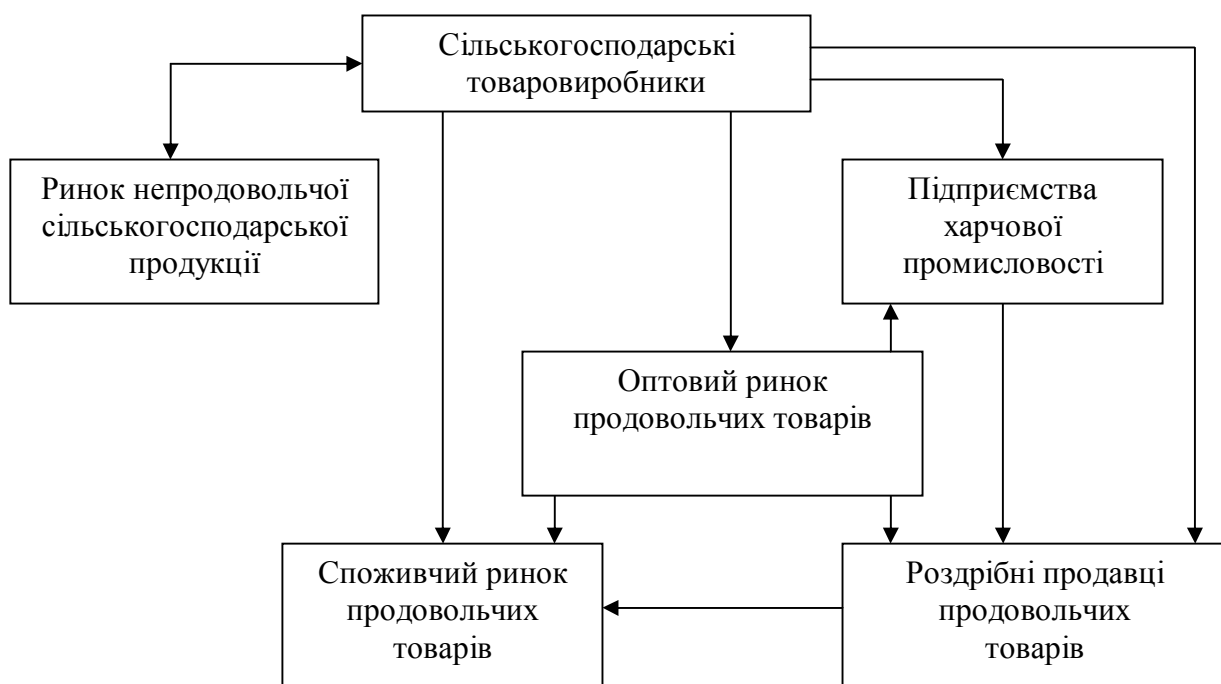
Найпоширеніше визначення ринку як системи економічних відносин між продавцями та покупцями, якого дотримуються багато авторів, лише на перший погляд є бездоганним. Однак, воно не враховує того, що в ринкових умовах можуть виникати взаємодії не тільки між продавцями й покупцями, але й усередині даних груп. Наприклад, взаємодія між продавцями, що формує конкурентне середовище на ринку.

Відзначимо, що найбільш доцільним буде визначення продовольчого ринку, як системи просторово спрямованих економічних відносин між виробниками, суб'єктами ринкової інфраструктури і споживачами, а також усередині даних груп, що формують пропозицію та попит на продовольчі товари.

Слід зазначити, що деякі автори продовольчий ринок ототожнюють із сільськогосподарським або агропродовольчим. Це пояснюється їхнім тісним взаємозв'язком. Однак, у їхній сутності є чіткі відмінності, що вимагають розмежування даних понять. Серед аргументів необхідності визначення відмінностей між продовольчим і сільськогосподарським ринками, на наш погляд, можна виділити те, що на першому можуть бути запропоновані товари, які не мають відношення до сільського господарства взагалі (газовані напої). Цілком доцільною в цьому випадку є позиція авторів, що пропонують структурування досліджуваного ринку за секторами – ринок сільськогосподарської сировини, ринок сільськогосподарської продукції та ринок готового продовольства [6, 7]. На ринку сільськогосподарської сировини відбувається реалізація продукції, яка використовується в подальшій промисловій переробці (ринки молока, м'яса, зерна та ін.). На ринку сільськогосподарської продукції здійснюється збут продукції, яка споживається у свіжому вигляді (ринки овочів, фруктів, яєць та ін.). Ринок готового продовольства задовольняє потреби покупців у продовольчих товарах, отриманих після переробки сировини (ринки м'ясної, молочної, хлібобулочної та іншої продукції). Як бачимо, навіть у даній структурі спостерігається перетин ринків сільськогосподарської сировини та сільськогосподарської продукції. Для усунення даного недоліку вважаємо доцільним закріпити поняття споживчого продовольчого ринку, при дослідженні якого необхідно враховувати лише те виробництво і реалізацію продукції, які безпосередньо спрямовані на задоволення кінцевого попиту на продукти

харчування. Безумовно, цей ринок не може існувати сам по собі, і взаємозалежний з ринком продовольчих товарів, на якому відбувається купівля-продаж продукції для подальшої реалізації кінцевим споживачам (біржі, оптові ринки тощо), а також для переробки продовольчої сировини на кінцеві продукти харчування (споживачі – підприємства харчової промисловості). Даний ринок тісно пов'язаний з ринком сільськогосподарської продукції і частково перекривається ним. Слід пам'ятати, що до сільськогосподарської продукції можуть бути віднесені й непродовольчі товари, наприклад, корм для худоби, вовна тощо.

Для наочного уявлення про існуючі взаємозв'язки і взаємозалежність між суб'єктами продовольчого ринку пропонуємо наступну схему (рисунок).

Загальна схема взаємодії суб'єктів продовольчого ринку

З наведеної схеми видно, що взаємодія суб'єктів продовольчого ринку характеризується наявністю альтернативних зв'язків між виробниками, продавцями та споживачами. Вибір оптимального набору зв'язків між суб'єктами ринку залежить від багатьох умов і, зокрема, від об'єктів ринку продовольчих товарів. Саме об'єкти ринку продовольчих товарів виступають основним критерієм його видової різноманітності та дозволяють встановити чіткі межі між даним ринком і ринком сільськогосподарської або агропромислової продукції.

Об'єктами продовольчого ринку, як і будь-якого іншого, є матеріальні блага (товари), створені виробниками для обміну за допомогою купівлі-продажу [5]. Разом з тим таке визначення об'єктів

ринку передбачене загальними положеннями економічної теорії. На наш погляд, у рамках досліджуваної проблеми необхідно доповнити зміст даної категорії. Враховуючи, що ринкове середовище обумовлене існуванням не тільки пропозиції, але й попиту, під товаром на ринку варто розуміти не лише те, що виготовлене для продажу, але і те, що здатне задовольняти попит споживачів. Тобто, тут має місце маркетингова концепція розвитку ринку, що найбільш повно відображає сутність категорії товару. Таким чином, під об'єктами продовольчого ринку слід розуміти реалізовані виробниками або продавцями матеріальні блага (товари), здатні задовольнити потреби покупців у їжі.

Залежно від об'єкта купівлі-продажу на продовольчому ринку виділяються окремі продуктові субринки, що володіють як загальними рисами ринку продовольчих товарів, так і специфічними особливостями, властивими тільки даному продукту [3]. При цьому функціонування окремих продуктових ринків взаємообумовлене та взаємозалежне.

Відмітимо, що важливим елементом структури продовольчого ринку, що дозволяє розкрити його зміст, є характер економічних відносин, що виникають між суб'єктами ринку. У першу чергу, мова йде про конкурентне середовище продовольчого ринку. В загальному розумінні конкуренція на продовольчому ринку являє собою змагання виробників і продавців продовольчих товарів за залучення кінцевих споживачів, і максимізацію прибутку. Конкурентне середовище продовольчого ринку визначає характер взаємовідносин між господарюючими суб'єктами і споживачами. Воно залежить від наявності на ринку певної кількості незалежно діючих виробників і продавців продовольчих товарів, від інституціональної структури ринку (тобто розвитку різних організаційно-правових форм і форм власності суб'єктів ринку), а також від можливості вступати на даний ринок новим суб'єктам та виходити з нього.

Необхідно відзначити, що в цілому продовольчий ринок у світовому і навіть у державному масштабах відноситься до найбільш конкурентних і відкритих ринків. Однак для територій невеликих населених пунктів ступінь розвитку конкурентного середовища значно зменшується і за деякими видами продуктів наближається до монопольного. Обумовлено це специфікою багатьох продовольчих товарів та особливостями самих територій.

Розвиток конкурентного середовища будь-якої території залежить від існуючих бар'єрів входу на даний ринок нових господарюючих суб'єктів і виходу з нього. Особливе значення при цьому мають саме бар'єри входу, тобто фактори, що перешкоджають новим господарюючим суб'єктам вступити на даний ринок і функціонувати на рівних умовах з уже

діючими. У свою чергу вони поділяються на бар'єри екзогенного (обумовлені особливостями ринку) і ендогенного (обумовлені діяльністю діючих на ринку фірм) характеру.

Висновки. Розглянувши теоретичні аспекти продовольчого ринку, можна зробити висновок, що даний ринок не можна вважати саморегульованою системою. Продовольчий ринок має досить складну структуру, що складається з численних елементів і зв'язків між ними, які знаходяться під впливом різних факторів: політичних, організаційно-економічних, соціальних та ін. Його функціонування тісно пов'язане з іншими ринками і, відповідно, галузями економіки. Встановлено, що від його стану залежить загальна соціально-економічна ситуація в країні, рівень і якість життя населення, стан світового ринку. Особливості функціонування окремих продовольчих ринків потребують зовнішніх регулюючих впливів з боку держави з метою їх сталого розвитку та збереження продовольчої безпеки. Таким чином, збалансований розвиток продовольчого ринку є однією з головних цілей, як світової, так і національної, регіональної та місцевої економіки.

Розгляд підходів до дослідження продовольчого ринку на підставі узагальнення точок зору різних авторів дозволив зробити висновок про те, що основними його принципами повинні виступати: цілеспрямованість; комплексність; системність; динамічність; врахування територіальної специфіки; об'єктивність; ефективність.

Бібліографічний список: 1. Новоселов А.С. Региональный потребительский рынок. Проблемы теории и практики / А.С. Новоселов. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 364 с. 2. Копитець Н.Г. Сутність і значення інфраструктури аграрного ринку / Н.Г. Копитець // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 121–122. 3. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія / О.В. Березін. – К.: Центр навч. л-ри, 2008. – 184 с. 4. Шпичак О.М. Теоретичні основи еквівалентного обміну в агропромисловому комплексі / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2000. – № 9. – С. 3 – 10. 5. Мазейна Е.А. Теоретические основы формирования продовольственных рынков / Е.А. Мазейна // Экономика, предпринимательство и право. – 2011. – № 2. – С. 55 – 64. 6. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / П.Т. Саблук, Д.Я. Карич, Ю.С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 190 с. 7. Лотоцький І.І. Розвиток оптового продовольчого ринку в Україні / І.І. Лотоцький, Н.І. Дишлюк // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 110–114.

Артимонова И.В. Теоретические аспекты развития продовольственного рынка. Определена сущность продовольственного рынка, рассмотрена его структура, особенности, проблемы формирования и развития. Предложена схема взаимодействия субъектов продовольственного рынка.

Artimonova I. Theoretical aspects of development of the food market. The essence of the food market is defined, considered its structure, features, problems of formation and development. The scheme of interaction of the subjects of the food market is proposed.